

HERKOMST VAN DE RUNEN

door Boppo Grimmsma (HJB 2004)

Runenritsers uit: Olaus Magnus, Historia de gentibus Septentrionalibus, Rome, 1555

"Wanneer, waar en waarom?" Deze vragen over de ouderdom, de herkomst en de reden voor het uitvinden van de runen is al heel vaak gesteld, maar nog steeds niet bevredigend beantwoord.

Niet dat er in wetenschappelijke kring twijfel is, dat de runen aan een ander alfabet ontleend zijn, en dat dit "moederalfabet" een Zuid-Europees alfabet moet zijn, er is echter geen overeenstemming over welk Zuid-Europees alfabet dit zou moeten zijn, en wanneer en waar die ontlening gebeurd is.

Het Griekse-, of het Noorditalische- (Noordetruskische-), of het Latijnse alfabet komen vanwege de grote overeenkomsten in aanmerking. De ontlening van de runenrij zou, volgens de runologen, in de eeuwen rond het jaar nul gebeurd moeten zijn.

De oudste archeologische runenvondsten dateren van de tweede eeuw na onze jaartelling (n.o.j.) en zijn gevonden in Denemarken, Noorwegen en Zweden. Dit kan twee dingen betekenen: het "voorbeeldalfabet" is, of door Griekse- of Latijnse handelaren naar Noord-Europa gebracht, of door Noordgermaanse volksverhuizers mee terug genomen naar hun geboortegrond.

In dit artikel wil ik de huidige ideeën bespreken omtrent de herkomst van de runenrij.¹ Ik geef aan wie de bedenkers van het futhark² (de runenrij) zouden kunnen

¹ NB. In plaats van "het runenalfabet" hanteer ik in dit artikel de term "runenrij" of "futhark" (naar de eerste 6 runen). De runenrij staat namelijk niet in alfabetische (alfa bèta) volgorde.

zijn, en wanneer en waar de ontlening gebeurde. En van welk mediterrane alfabet dit gebeurd zou kunnen zijn. Ik behandel, soms iets aangepast, de meest voor de hand liggende theorieën, en geef een eigen conclusie.

Bij het trekken van conclusies is het belangrijk een aantal zaken mee te laten wegen. Over een lange periode van zo'n negen eeuwen zijn slechts enkele honderden vondsten gedaan. Het aantal vondsten die in een beschouwing gebruikt kunnen worden is gering. Slechts een klein percentage van de runeninscripties is bewaard gebleven. Vooral hout is in zandige en water doorlatende bodems een zeer vergankelijk materiaal. Dit houdt in dat een enkele nieuwe vondst bestaande theorieën volledig op zijn kop kan zetten.

In het verleden zijn runeninscripties vervalst. Op zo'n valse runeninscriptie uit Maria Saalerberg in Karintië werd vervolgens een theorie gebaseerd.

"runenbotje" van Maria Saalerberg

Van andere inscripties gingen onderzoekers lang uit van een falsificatie, maar deze blijken toch weer echt te zijn. Dit is bijvoorbeeld het geval met botten met runeninscripties die in 1930 langs de oevers van de Weser gevonden werden.³

runenbotje van de Unterweser

Tot slot is het dateren en ontcijferen van runenvondsten vaak een speculatieve bezigheid. Voorzichtigheid is dus geboden bij het trekken van conclusies.

² In dit artikel behandel ik het "oudere futhark" dat dateert van ~160 n.o.j. tot ~750 n.o.j.. In Scandinavië wordt vanaf ~800 n.o.j. het "jongere futhark" gebruikt, dat slecht 16 runentekens had. Op het continent (ook in het Friese terpengebied en Nederland) wordt het runenschrift, onder invloed van het christendom, verdrongen door het Romeinse schrift. In Engeland ontstond het "futhorc", dat nog tot de 11e eeuw bleef bestaan. Dit futhorc was een aan de wensen van de Engelse taal aangepast futhark. Het bleef dus enkele eeuwen langer bestaan dan de runen op het continent en werd pas vervangen door het Romeinse schrift na de invasie van de Normandiërs in 1066.

³ <http://www.archaeologisch.de/forschung/runenknochen/runenknochen.html>

De oorsprong van de runen en hun doel, volgens de Edda

Het langste lied uit de Edda is Hávamál (Lied van de Hoge). Thema van het lied is het verkrijgen van wijsheid. Aan het eind van Hávamál offert Odin zichzelf door negen nachten aan een galg te hangen, en met een speer te verwonden. Door dit zelfoffer verkrijgt hij de runenwijsheid.

Ik weet dat ik hing
aan de windige boom
negen nachten lang,
door de speer gewond
aan Odin gewijd
zelf aan mij zelf,
aan de wereldboom
waarvan niemand weet
uit welke wortels hij groeit.

Zij gaven mij brood
noch boden mij drank
ten slotte spiedde ik omlaag;
nam de runen op,
nam ze roepende op:
ik viel vervolgens er af

(Het Lied van de Hoge; Edda, Jan de Vries 1952; strofen 128 en 129)

Uit deze strofen blijkt dat het verkrijgen van de runen een magisch karakter heeft.⁴ Odin dwingt namelijk door zijn ascetische zelfkwellen een macht hem de runen te tonen.

Opvallend is dat, ondanks dat de runen van de goden afstammen, ze niet door de goden verzonnen zijn. Odin, de magiërgod, spied namelijk omlaag alwaar hij de runen ziet liggen. De runen bestaan dus al.

Enkele strofen verder in de Hávamál wordt nogmaals beschreven dat de runen van de goden stammen (reginkunnr: van de goden stammend)

Dat zult gij ervaren,
als gij vraagt naar runen,
stammend van een goddelijk geslacht,
die maakten de machtige goden
en kleurde de krachtige ziener:
het is zeker het best als gij zwijgt!

(Het Lied van de Hoge; Edda, Jan de Vries 1952; strofe 137)

en,

Runen zult gij leren,
ontraadselde tekens,

⁴ Religie: Stelt een persoon zich bij zijn daad *afhankelijk* op van een *hoger wezen*, dan betreft het een religieuze daad; Magie: Wil het individu een *macht of kracht dwingen* om een beoogd resultaat te halen, dan betreft het een magische daad.

zeer machtige staven,
zeer krachtige staven,
die kleurde de krachtige ziener,
die maakten de machtige goden,
die ritste de radende heer.

(Het Lied van de Hoge; Edda, Jan de Vries 1952; strofe 132)

Uit bovenstaande strofen blijkt eveneens dat de runen een magische kracht hebben. De liederen uit de Edda zijn in de 13e eeuw opgetekend, toen mensen al meer dan 200 jaar in een christelijke traditie leefden. Daardoor is ook de Hávamál niet van onvervalst Germaanse aard. Er zijn aanwijzingen voor Latijnse invloeden in het Lied van de Hoge. (Simek 1995 168).

Echter ook in de heidense tijd bestond het idee al dat de mensheid de runenrij van de goden ontvangen had. Op twee runenstenen in Zweden, te weten de Sparlösa steen (9e eeuw) en de Noleby steen (7e eeuw) staat het volgende:

- Sparlösa steen
"runaR þaR ræginkundu"
"en raad de runen, die van de goden stammende"
- Noleby steen
"runo fahi raginaku(n)do"
"een rune verf ik, een van de goden stammende"

(Düwel, 1983 31;51)

Noleby steen, Zweden: runo fahi raginaku(n)do

In strofe 43 van het "Lied van Vafþrúðnir" geeft de reus Vafþrúðnir Odin antwoord op zijn vraag waar zijn runenwijsheid vandaan komt.

Van de runenwijsheid
der reuzen en goden
weet ik de waarheid wel,
wijl in elke wereld ik was:
ik zag negen werelden
tot Niflhel toe;
daar hebben de doden hun huis.

(Lied van Vafþrúðnir; Edda, Jan de Vries 1952; strofe 43)

De sleutel tot de kennis van de runen bevindt zich dus in het rijk der doden. Alleen door te sterven en te herrijzen kan men inzicht krijgen in de betekenis der runen. In strofe 150 van Hávamál staat:

Dat ken ik ten twaalfde,
als ik zie aan een tak
een lijk dat beweegt door de wind:
ik rits en ik kleur
de runen dan,
dat hij gaat van de galg
en woorden wisselt met mij.

(Het Lied van de Hoge; Edda, Jan de Vries 1952; strofe 150)

Hier wordt vermeldt hoe door runen te ritsen kennis verworven kan worden die de doden bezitten.

Mogelijk zijn de bovenstaande strofen de mythische tegenhanger van een Germaans initiatieritus waarbij de kennis van de runen van een runenmeester op zijn leerling overgedragen werd.

Uit het bovenstaande kan opgemaakt worden dat de runen magisch-religieuze tekens zijn. Volgens de oude Noordse literatuur zijn de runen verbonden aan magische- en godsdienstige voorstellingen en handelingen.

Het runenschrift in de literatuur

~ 100 n.o.j.

Een beroemde en omstreden verwijzing naar runen staat in Tacitus z'n Germania.

[10] Auspicia sortesque ut qui maxime observant: sortium consuetudo simplex. Virgam frugiferae arbori decisam in surculos amputant eosque **notis** quibusdam discretos super candidam vestem temere ac fortuito spargunt. Mox, si publice

consultetur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiae, precatus deos caelumque suspiciens ter singulos tollit, sublatis secundum impressam ante **notam** interpretatur. Si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diem consultatio; sin permissum, auspicioꝝ adhuc fides exigitur.

[10] Voortekens en lotsbestemmingen bestuderen ze zeer scherp: het nagaan van hun lotsbeschikking doen ze eenvoudig. Een tak van een vruchtdragende boom kappen, deze snijden ze in stokjes en die strooien ze, met verschillende tekens besneden, zonder plan en op goed geluk, over een wit kleed. Dan neemt, als het een staatsaangelegenheid is een staatspriester, als het een privé aangelegenheid is, het hoofd van de familie, na gebeden te hebben tot de goden, drie maal een apart stokje op, en deze interpreteert hij met behulp van de eerder gesneden tekens. Als de lotsbeschikkingen tegenstrijdig zijn, dan wordt het lot niet nogmaals dezelfde dag bevraagd; mits het toegestaan is, dan wordt de bevestiging door voortekens nog vereist.

Het is niet zeker of Tacitus met "notae" (tekens) ook daadwerkelijk runen bedoelde. Het is echter heel goed mogelijk.

Ieder runeteken heeft namelijk naast een klankwaarde ook een begripwaarde. Zo staat **F** voor de klankwaarde "f" en de begripwaarde "vee" dat synoniem is aan "bezit". Deze begripwaarden kunnen heel goed gebruikt worden voor toekomstvoorspellingen.

Ook de vroege datering van de Germania (98 n.o.j.) is geen probleem.

Wetenschappers nemen aan dat de eerste runen ontstaan zijn zo'n 100 jaar vóór de vroegste vondst. (Düwel 1983 95) Er is dus een "vondstloze" periode van 100 jaar.⁵ De vroegste vondst dateert van 160 n.o.j. dus de runen zouden ontstaan zijn in 60 n.o.j.. Tacitus schreef zijn Germania rond 98 n.o.j..

Ten derde is er redelijk veel bewijs dat runen in latere perioden ook (nog) gebruikt werden voor voorspellingen en magie. (Rives 2002 166) en (Krause 1993 48 e.v.) Zo wordt in de Noordse bronnen uit de 13e eeuw het gebruik van runen gekoppeld aan voorspellen. In het lied Völuspá uit de Edda staat een lied over drie Germaanse schikgodinnen, ook wel Nornen genoemd:

Drie meisjes komen,
veel kennis bezittend,
uit de woning
onder die boom;
Urd heet de ene

⁵ De vondstloze periode van 100 jaar wordt niet door alle wetenschappers geaccepteerd. Von Friesen en Askeberg gaan uit van 50 jaar, en Moltke en Odensted gaan uit van 200 jaar. Een manier om de lengte van de vondstloze periode te bepalen, is de variatie in de grafische weergave van een runeteken. Des te groter de variatie des te langer de vondstloze periode. Rond 200 n.o.j. werd de rune "j" op 5 verschillende manieren gekrast. (Odenstedt 1990 168)

de andere Werdandi
-zij sneden de runen -
Skuld heet de derde;
zij spelden de toekomst,
bestemden het leven
den stervelingen,
het lot in de strijd.

(De voorspelling der Wolwa; Edda, Jan de Vries 1952; strofe 13)

Volgens Jan de Vries duidt het runenritsen door de nornen op de lotsbestemming. De drie nornen krassen runen (tekens) die ze gebruiken voor het interpreteren van de toekomst. Deze strofe vertoont opvallende overeenkomsten met de tekst van Tacitus over het gebruik van "notae" voor voorspellingen.

~ 600 n.o.j.

Venantius Fortunatus die rond 600 n.o.j. bisschop in Poitiers is, maakt als eerste melding van het gebruik van runen (Carmina VII 18 vs. 19 vlg.):

Barbara fraxineis pingatur runa tabellis

De runen van de barbaren zijn geveerd op borden van esenhout

~ 800 n.o.j.

In 17 verschillende Latijnse teksten over de geschiedenis van het alfabet, worden runen genoemd. Al deze teksten gaan terug op een tekst uit het begin van de 9e eeuw, die toegeschreven wordt aan de aartsbisschop van Mainz Hrabanus Maurus.⁶ De teksten worden door de onderzoeker Derolez samengevat onder de noemer de *inventione* en in twee clusters gegroepeerd. Beide clusters worden hieronder weergegeven: (Derolez 1954 279 e.v.)

Litteras quippe quibus utuntur Marcomanni, quos nos Nordmannos vocamus, infra scriptas habemus (a quibus originem qui Theodiscam loquuntur linguam trahunt); cum quibus sua incantationesque ac divinationes significare procurant, qui adhuc pagano ritu involvuntur.

De letters die de Marcomanni gebruiken - wij noemen ze Nordmanni - wij schreven hieronder; van hun [de Nordmanni] die mensen afstammend die spreken Germaans; met deze [letters] geven ze hun liederen, bezweringen en voorspellingen weer, want [zij] zijn nog steeds betrokken in heidense praktijken.

⁶ Abt van Fulda, Aartsbisschop van Mainz, * rond 780 in Mainz, † 4-2-856 Geboren uit de Frankische adel in Mainz

Hae quoque literarum figurae in gente Northmannorum feruntur inventae; quibus ob carminum eorum memoriam et incantationum itu adhuc dicuntur; quibus et runstabas nomen imposuerunt, ob id, ut reor, quod his res absconditas vicissim scriptitando aperiebant.

Van deze lettervormen wordt gezegd dat ze uitgevonden zijn door het volk van de Northmanni; het wordt gezegd dat ze ze nog steeds gebruiken om hun liederen en bezweringen uit het hoofd te leren. Ze benoemden deze letters runstabas, ik geloof omdat door ze te schrijven ze geheimen ontluisterden.

In de 15e, 16e en 17e eeuw waren de geleerden "bijbelblind". De runen hadden een bijbelse oorsprong gekregen (een theorie die op sommige obscure websites nog verkondigd wordt).⁷ Zo zou Magog zoon van Japhet, of Gomer de broer van Magog de runen zo'n 2000 jaar v.o.j. van uit het "belofde land" naar het noorden gebracht hebben.

Dat er absoluut geen Hebreeuwse oorsprong van het runenalfabet kan zijn, mag blijken uit het feit dat slechts twee Hebreeuwse letters in vorm én klank overeenkomen met runetekens (in tegenstelling tot het Latijnse alfabet waar 15 tekens in klank én vorm overeenkomen).

130 jaar geleden onderbouwde de Deense onderzoeker Ludvig Wimmer de stelling dat de runen afgeleid zijn van de Latijnse hoofdletters. In 1899 opperde de Noorse geleerde Sophus Bugge dat het Griekse alfabet de grondslag voor de runen was, en in 1928 was het de Noorse onderzoeker Carl Marstrand die een Noordetruskische theorie opperde.

In de 20e eeuw deed de theorie opgeld dat de runen bedacht zijn door de Indo-europeanen. Volgens Gustav Neckel zou de runenrij in Noord-Europa ontwikkeld zijn in de Bronstijd (1800-500 v.o.j.). De runen zouden eerst als begripssymbolen gebruikt zijn, waaruit vervolgens klanksymbolen ontstonden. De Zuideuropese alfabetten zouden van de runen ontleend zijn! De hoekige vormen van de oudste Griekse en Italische letters wijzen nog op deze ontleening. (Neckel 1944 434) Voor deze stelling zijn helaas geen archeologische bewijzen gevonden. Voor het ontstaan van een "alfabetschrift" is namelijk een evolutie noodzakelijk van een symbolschrift (bv. hiërogliefen) naar een letterschrift. Er zijn in Noordwest Europa geen bewijzen gevonden dat deze ontwikkeling van symbolschrift naar letterschrift daadwerkelijk plaats gevonden heeft. Tegenwoordig wordt een zelfstandige uitvinding door de

⁷ <http://philologos.org> *The Runic character or Runes have sufficient resemblance to the Samaritan and other ancient Oriental alphabets to indicate that they were derived from a common original. Great antiquity is attributed to them. Mallet shows that they were used by northern poets long before the Christian Era. By these ancient authorities they were said to have been invented by Odin. Odin was a title of dignity, as Don in modern times; it was applied to the Supreme Deity from the earliest ages. It was assumed by Sigge, hero, conqueror, and bard; about 70 BC he introduced and used the Runes, and to him the invention is sometimes ascribed; but Olaus Rudbeck believed them to have been communicated by Magog, son of Japheth, to Tuisco, the German chief, about AM 1800. Mallet thinks the name Runes derived from an ancient Gothic word, to cut; but from their admitted antiquity and their use as the vehicle of poetry, it is more probably from ranah or runah, Heb. and Arab, to sing, as in Job 38:7.*

Germanen uitgesloten. Dit sluit natuurlijk niet uit, dat er bij de Germanen tekens geweest zijn, met een bepaalde begripswaarde, die ook nog eens op runen lijken!

In de jaren dertig van de vorige eeuw begonnen onderzoekers archeologie als hulpmiddel te gebruiken bij het runenonderzoek. Krause, Arntz, Jankuhn en Zeiss waren de belangrijkste vertegenwoordigers van deze stroming.

Huidige runenonderzoekers zijn verdeeld in drie kampen: een Grieks- Romeins- en Noorditalisch kamp.

Griekse ontlening

Volgens Morris zijn de runen ontleend aan een Griekse alfabet, ergens tussen 500 en 300 vóór onze jaartelling (v.o.j.) plaatsgevonden hebben (Morris 1988 157).

Noorditalische (Etruskische) ontlening

Volgens Krause, Looijenga e.a. zijn de runen ontleend aan een “Noorditalisch” alfabet, dat zelf weer afgeleid is van het Etruskische alfabet. Dit zou plaats gevonden hebben rond het jaar 0 (Krause 1970 45), of ergens in de eerste eeuw na onze jaartelling. (Looijenga 1996 178);(Looijenga 1997 56)

Latijnse ontlening

Volgens Odenstedt e.a. is de runenrij aan het Latijnse alfabet ontleend rond het jaar 0. (Odenstedt 1990 168)

De mogelijkheid dat de runenrij uit alfabetten van twee of meer volken ontleend is, wordt door onderzoekers als klein geacht, omdat dit bij andere alfabetten ook heel weinig voor komt. (Odenstedt 1990 156)

Ook de locatie van de ontlening is reden tot wetenschappelijke twist. De onderzoeker Erik Moltke gaat er vanuit dat de ontlening in Noord-Europa plaats gevonden heeft, Arend Quak en Tineke Looijenga gaan uit van Midden-Europa, en de Zuid-Europa hypothese wordt verwoord door Richard Morris en Bengt Odenstedt.

Ontstaan van het schrift en het alfabet

Volgens de bodemvondsten werd het eerste schrift bijna gelijktijdig in China, Egypte, Pakistan en Irak ontdekt tussen 5500 en 5100 jaar geleden. Dit was een pictografisch schrift.⁸

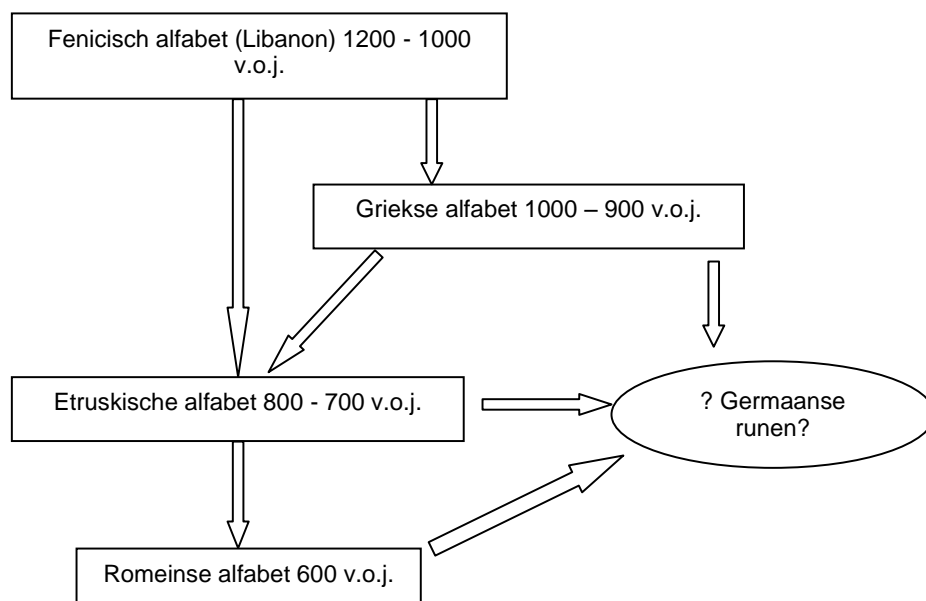
In Irak werd tussen 3500 en 3300 v.o.j. door de Sumeriërs in de delta van de Tigris en de Eufraat een pictografische schrift uitgevonden. Dit schrift bestond uit zo'n 2000 tekens. Hieruit ontstond rond 3200 v.o.j. het spijkerschrift. Het aantal tekens was al

⁸ Bij het *pictografische schrift* wordt voor elk woord of begrip een apart symbool gebruikt. Men moet duizenden symbolen uit het hoofd leren om een taal te beheersen.

Bij het *alfabetisch schrift* wordt voor elke klank een symbool gebruikt. Men hoeft slechts een twintig tal tekens uit het hoofd te leren om een taal te beheersen.

sterk terug gebracht naar zo'n 200. Na 1720 v.o.j. verspreiden afgeleide vormen van het spijkerschrift zich over het Midden-Oosten.

De eerste alfabetten met zo'n 30 lettertekens zijn opgegraven in Egypte, in de vallei Wadi el-Hol (rond 1900 v.o.j.) en op de Sinaï, in Syrië en Palestina (rond 1300 v.o.j.) Uit deze vroege alfabetten ontwikkelde zich het Fenicische alfabet, met 22 letters. Ons huidige alfabet stamt hoogst waarschijnlijk via het Griekse alfabet af van het Fenicische alfabet. Rond 1000 v.o.j. was het Fenicische alfabet volledig ontwikkeld. Het "moederalfabet" van de Europese alfabetten én de runenrij, is dus hoogstwaarschijnlijk het Fenicische alfabet dat in Libanon ontstaan is. Het dateert tussen 1200 - 1000 v.o.j.. Binnen twee eeuwen hadden zowel de Grieken als de Etrusken het alfabet overgenomen. De Romeinen namen vervolgens rond 600 v.o.j. het alfabet van de Etrusken over.⁹

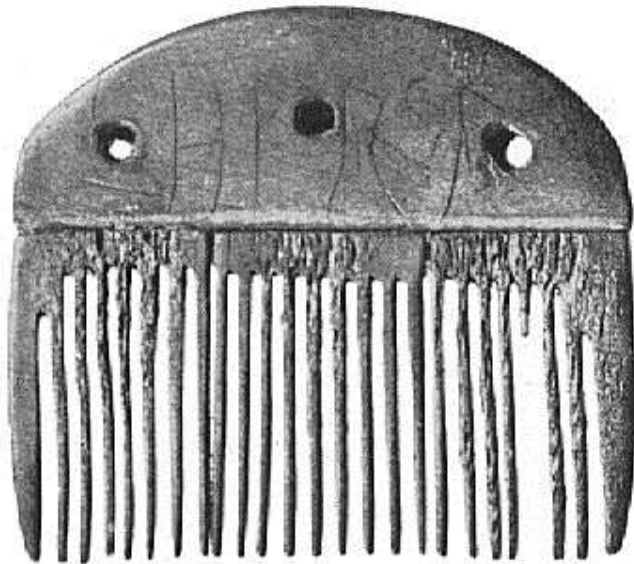
Ouderdom en vondstlocaties van de oudste runen

De geografische plaats van de oudste runenvondsten kan iets vertellen over herkomst van de bedenker(-s) van het runenschrift, én over welk Zuid-Europees alfabet als voorbeeld diende voor de runenrij.

De oudste runenvondsten zijn niet, zoals men zou verwachten, in de buurt van Griekse of Latijnse cultuurcentra gevonden, echter in Noord Europa.

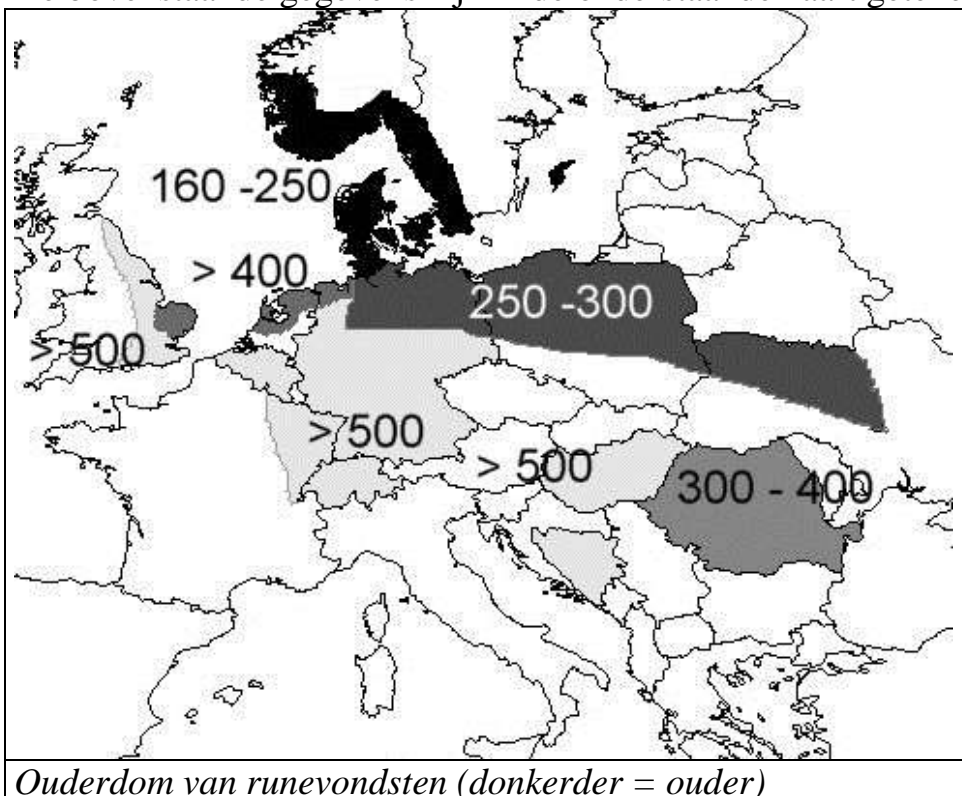
De oudste runeninscripties dateren uit de tweede eeuw n.o.j.. Een kam uit Vimose in Denemarken dateert van ~160 n.o.j.. Speerpunten met runen inscripties uit Øvre Stabu in Noorwegen en Mos op Gotland dateren beide uit ongeveer 175 n.o.j..

⁹ Het Arabische alfabet dateert van de 4^e eeuw n.o.j. (Moltke 1976 48), het Hebreeuwse alfabet dateert van de 9^e eeuw v.o.j. Beide van het Fenicische alfabet ontleend.

Kam uit Vimose in Denemarken ~160 n.o.j. harja

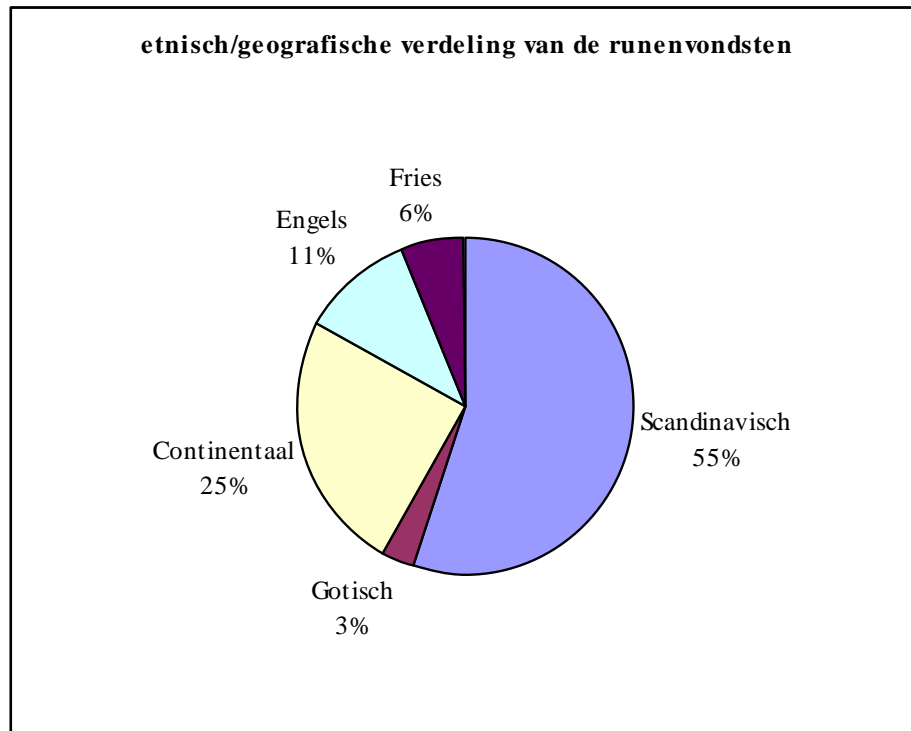
Vondsten van het “oudere futhark” dateren van 160 n.o.j. tot ~750 n.o.j..¹⁰ Tussen ~160 en 250 n.o.j. stammen alle vondsten (16) uit Noorwegen, Zweden, Denemarken en Noord-Duitsland. Tussen 250 en 300 n.o.j. worden ook vondsten gedaan in Rusland en Polen. Tussen 300 en 400 n.o.j. stammen de vondsten ook uit Roemenië. Uit het Friese terpengebied, Nederland, Hongarije en Engeland stammen vondsten uit het begin van de 5e eeuw, en de vroegste vondsten uit Bosnië, Frankrijk, België en Zwitserland stammen uit de 6e eeuw. (Odenstedt 1990; Looijenga 2003)
De bovenstaande gegevens zijn in de onderstaande kaart getekend.

¹⁰ Ik laat de *Meldorf fibula* (van 50 n.o.j.) buiten beschouwing, omdat het onzeker is of dit wel runen zijn (Odenstedt 1990: 148)

Een voorzichtige conclusie die uit de bovenstaande gegevens getrokken kan worden, is dat de runen ontstaan zijn in Scandinavië, en vanaf de 2e helft van de derde eeuw met de Germaanse volksverhuizers in West-Europa en Oost-Europa terecht kwam.¹¹

Deze indruk wordt nog versterkt als we kijken naar de aantallen inscripties die gevonden zijn. In de gebieden met de oudste vondsten zijn ook de meeste vondsten gedaan. Bengt Odenstedt geeft de volgende etnisch/geografische verdeling van de runenvondsten:¹²

FUTHARK vondsten

De volledige runenrij met zijn bijzondere volgorde (het FUTHARK in plaats van het ABC) is bekend van archeologische vondsten. Zo zijn er onder andere de Kylversteen en de Vadstena / Motala bracteaten, de Grumpan bracteaat, de Breza pilaar, de Charnay gesp.

Futhark van de Kylver steen - FṚṚCXPṚNṚCJYṚṚṚMṚṚ

¹¹ Runologen maken een onderverdeling in de verschillende inscripties naar regio's. Zo zijn er de: Scandinavische/Deense, Oostgermaanse (Gotische), Westgermaanse, Zuidgermaanse (continentale) en de Angelsaksisch/Friese inscripties.

¹² Er zijn ongeveer 240 vondsten met een runeninscriptie gedaan. Daarnaast zijn er nog 211 bracteaten met runen gevonden (Looijenga 2003 191)

Vadstena / Motala bracteaat - F N P F R < X P N I I R J C Y S T B M M I O X M

De Kylver-steen uit Gotland dateert tussen 400 en 450 n.o.j., en de bracteaten dateren uit de periode 450-550 n.o.j. (Odenstedt 1990 19)

Zoals hierboven te zien, wijkt de volgorde van de Vadstena/Motala bracteaten¹³ iets af van de Kylver steen. De "i" en de "p" zijn omgewisseld, en de "o" en de "d".

Uit de volgorde van de runentekens op vondsten die latere periodes (het Thames-mes; Futhark in manuscripten) blijkt dat de volgorde zoals die voorkomt op de Kylver-steen hoogstwaarschijnlijk, op de "i" en de "p" volgorde na, de oorspronkelijke geweest is. (Morris 1988 108)

Ingelegde runenrij in een scramasax gevonden bij Battersea in de Thames (eind 9e eeuw)

In een door runologen gereconstrueerde vorm worden de "i" en de "p" rune ten opzichte van de Kylversteen omgewisseld. Dit is volgens runologen de standaardvorm: (Krause 1993 15)¹⁴

f	u	th	a	r	k	g	w	h	n	i	j	ï	p	R	s	t	b	e	m	l	ng	d	o
F	U	TH	A	R	K	G	W	H	N	I	J	Ï	P	R	S	T	B	E	M	L	NG	D	O
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24

¹³ Bracteaten zijn ronde gouden plaatjes die een nabootsing zijn van munten uit de Romeinse periode. Ze hebben slechts aan een kant een afbeelding. "Bractea" is Latijns voor 'dun metalen plaatje'. Ze duiken vanaf de 4^e eeuw in Scandinavië op.

¹⁴ Let wel dat de volgorde van de runen 13-14 en 23-24 niet helemaal zeker is.

Ontleningsprincipes

Als de Griekse, Latijnse en Etruskische alfabetten vergeleken worden met het futhark dan vallen onmiddellijk de grote overeenkomsten op.

Phoenician (the Mesa alphabet and its variants c. 850 B.C.)		Greek (the Santos alphabet c. 660 B.C.)		Etruscan (Marsiliana c. 800 B.C. and later variants)		Old-Latin	Classical Latin
Name	Sound value	Name	Sound value	Name	Sound value		
alf	𐤀 A guttural	alpha	Α a	𐌆 A A A A a	𐌆 A A A	𐌆 A A	A
bet	𐤁 B b	beta	Β b	𐌇 B (b)	𐌇 B	𐌇 B	B
geml, gaml	𐤂 G g	gamma	Γ g	𐌈 ke, ka 𐌈 > 𐌉 k(g)	𐌈 C	𐌈 C	C
delt	𐤃 D d	delta	Δ d	𐌊 D (d)	𐌊 D	𐌊 D	D
he	𐤄 H h	epsilon	Ε (short) e	𐌋 E E E E e	𐌋 E E E	𐌋 E E E	E
uau	𐤅 W w	uau	Ϝ w	𐌌 V v	𐌌 V	𐌌 V	F
zajin	𐤆 Z z	zeta	Ζ z	𐌍 Z Z Z Z z	-	-	Z
chet	𐤇 KH kh	eta	Η (long) e	𐌎 H H H H e	𐌎 H	𐌎 H	H
thet	𐤈 TH th	thera	Θ th	𐌏 Θ Θ Θ Θ th	-	-	-
jod	𐤉 I i	iota	Ι i	𐌐 I I I i	𐌐 I	𐌐 I	I
kaf	𐤊 K k	kappa	Κ k	𐌑 K K K K k	𐌑 K	𐌑 K	K
lambd	𐤋 L l	lambda	Λ l	𐌒 L L L l	𐌒 L	𐌒 L	L
mem	𐤌 M m	my	Μ m	𐌓 M M M M m	𐌓 M	𐌓 M	M
nun	𐤍 N n	ny	Ν n	𐌔 N N N N n	𐌔 N	𐌔 N	N
semk, samekh	𐤎 S (ks)	(ksi)	Ξ ks	(s) 𐌕 ks	-	-	-
hayin	𐤏 guttural	omikron	Ο (short) o	𐌖 O O O O o	𐌖 O	𐌖 O	O
pe	𐤐 P p	pi	Π p	𐌗 P P P P p	𐌗 P	𐌗 P	P
sade	𐤑 S (ts)	-	-	𐌘 S S S S s	-	-	-
qof	𐤒 Q q	koppa	Ϙ q	𐌙 Q Q Q q	𐌙 Q	𐌙 Q	Q
rosh, resh	𐤓 R r	ro	Ρ r	𐌚 R R R R r	𐌚 R	𐌚 R	R
shin	𐤔 S (sj)	sigma	Σ s	𐌛 S S S S s	𐌛 S	𐌛 S	S
tau	𐤕 T t	tau	Τ t	𐌜 T T T T t	𐌜 T	𐌜 T	T
		ypsilon	Υ y	𐌝 Y Y V u,y	𐌝 V	𐌝 V	V
		phi	Φ f	𐌞 Φ Φ ph	-	-	-
		khi (West Greek X=ks)	Χ ks	𐌟 X s	-	-	X
		psi (West Greek ps kh)	Ψ ps kh	𐌠 Ψ V kh	-	-	-
		omega (long) o	Ω o	-	-	-	-
				𐌡 I f			G
				𐌢 I s			Y

Fenicische, Griekse, Etruskische en Latijnse alfabetten naast elkaar (Odenstedt 1990 154)

Onderzoek naar de ontlening van één alfabet (moederalfabet = A) uit een ander (nieuwe alfabet = B) heeft een aantal basisprincipes opgeleverd, te weten:¹⁵

- letters worden overgenomen, als de klank in beide talen voorkomt;
- als een klank uit taal A niet bestaat in taal B, wordt aan de letter die bij die klank uit taal A hoort, in taal B een nieuwe klankwaarde gegeven;
- nieuwe letters worden verzonnen voor klanken die wel in taal B voorkomen en niet in taal A

Dit leidt tot de volgende conclusies:

- Als een letter uit een ander alfabet overgenomen is, moet er een overeenkomst zijn in vorm én klank;
- Als een alfabet als moederalfabet gediend heeft voor een ander alfabet, dan moeten een heel aantal (maar niet beslist alle) letters overeenkomen in vorm en klank;
- Als de taal van het moederalfabet andere klanken heeft, dan krijgen letters uit het oude alfabet een andere klank en/of moeten er nieuwe letters verzonnen worden.

Bovenstaande drie basisprincipes heb ik in een tabel gezet. Daarbij vergelijk ik de runenrij met het Latijnse¹⁶ het Griekse¹⁷ en het Noorditalische¹⁸ alfabet. NB. De Latijnse, Griekse en Noorditalische letters hebben niet hun eigen vorm.

Rune	klank	overeenkomst in vorm én klank			overeenkomst in vorm maar een andere klank			geen overeenkomst		
		Latijns	Grieks	Noord-italisch	Latijns	Grieks	Noord-italisch	Latijns	Grieks	Noord-italisch
f	f	F		F		F				
u	u	U	U	U						
th	th				D		D		D	
a	a	A	A	A						
r	r	R	R	R						
k	k	C	K	C						
g	g				X		X		g	
w	w		W		P		P			
h	h	H	H				E			
n	n	N	N	N						
i	i	I	I	I						
j	j				G		G		j	
ï	ï		I		Z					y

¹⁵ Ik behandel in dit artikel *niet* de verschillende schrijfrichtingen van de runenteksten (rechts naar links) of de interpuncties tussen woorden. Ik denk dat deze twee karakteristieken *niet* iets vertellen over alfabetontlening. Deze twee karakteristieken kunnen namelijk te makkelijk zelf verzonnen zijn.

¹⁶ De overeenkomst met het Romeinse hoofdletter alfabet heb ik (iets gewijzigd) overgenomen van Williams (1996)

¹⁷ De overeenkomst met het Griekse alfabet heb ik overgenomen van Morris (1988) en Odenstedt (1990)

¹⁸ De overeenkomst met het Noorditalische alfabet heb ik overgenomen van Quak (1996) en Odenstedt (1990)

⚡	p				K	K	K			
⚡	z		Z	Z	Y					
⚡	s	S	S	S						
↑	t	T	T	T						
⚡	b	B	B	B						
⚡	e	E	E	E						
⚡	m	M	M	M						
↑	l	L	L	L						
◇	ng				O	quoppa	O			
⊗	d	D	D	D						
⊗	o		O		Q		Q			
	totaal	15 x	18 x	15 x	9 x	3 x	8 x	0 x	3 x	1 x

Conclusie:

De meerderheid van de runen komt in vorm en klank overeen met letters uit een van de drie alfabetten. Daarnaast zijn er een heel aantal runen die in vorm overeenkomen met de drie alfabetten.

Uit de bovenstaande tabel blijkt dat alle drie alfabetten een goede kandidaat zijn, om als "ontleningsalfabet" voor de runenrij gediend te hebben.¹⁹

Te interessant om onvermeld te laten is het Ierse Ogamschrift. (ook wel ogham genoemd), waarvan aangetoond is dat het vanaf de 5e/6e eeuw in Ierland gebruikt werd. Dit bestaat alleen maar uit horizontale lijnen op een verticale stam. Het heeft geen enkele overeenkomst met Mediterrane alfabetten.

Een overeenkomst die het ogam met de runenrij heeft is de verdeling in groepen. Zoals verderop in dit artikel staat, werd de runenrij verdeeld in drie ættir (geslachten). Het Ogam werd verdeeld in vier groepen, de aicmí (families).

¹⁹ Het Grieks en Etruskisch kennen, in tegenstelling tot het Romeins, de "th" klank. Deze wordt weergegeven als ⊗

Vormverklaring en vormregels

Er blijkt dus een grote overeenkomst te zijn in de vorm van de meeste runen en de vorm van de meeste letters uit de Latijnse-, Griekse- en Noorditalische alfabetten. Een ontlening door de Germanen van de runen uit een van de alfabetten is dan ook hoogst waarschijnlijk.

Toch zijn er duidelijke vormverschillen. De runen zijn veel hoekiger. Er zijn geen ronde lijnen en horizontale lijnen worden vermeden. De vorm van de runen is dusdanig dat ze uitermate geschikt zijn om in hout te krassen. De Griekse- Latijnse- en Etruskische alfabetten werden in steen gehouwen, of op papier geschreven.

Horizontale lijnen werden door de Germanen niet gebruikt, omdat deze lijnen samenvallen met de nerf van het hout, en daardoor wegvallen. Ronde lijnen werden niet gebruikt, omdat gehoekte lijnen makkelijker in hout te krassen zijn.²⁰

Horizontale lijnen worden dus vermeden, rechthoeken worden vervangen door spitse hoeken en rondingen worden hoekig weergegeven. Dit houdt bijvoorbeeld in dat de F een wordt, de T een , de H een , de B een , de R een , de O een .

Vormregels

- Bij de runen zijn drie typen lijnen gebruikt (Odenstedt 1990 158):
- lange verticale (de stam) en lange schuine lijnen
- korte schuine lijnen
- hoeken. < >

Bij het maken van de runen zijn de volgende typen lijnen vermeden:

- er zijn geen horizontale lijnen;
- er zijn geen ronde lijnen.

De runenrij volgt nog een aantal regels (Odenstedt 1990 159 e.v.):

- er zijn geen korte verticale lijnen;
- er zijn geen lijnen die boven of onder de verticale stam uitkomen:
- en er zijn geen runen waarbij alleen aan de onderkant van de stam lijnen zitten:

(door deze regel staan de runen voor "L" en voor "U" op zijn kop: en)

Ik heb geen verklaring voor het toepassen van bovenstaande drie regels.

De opvallende overeenkomsten tussen het Latijnse alfabet en het futhark

In 1996 publiceert Henrik Williams in het verzamelwerk *Frisian runes and their neighbouring traditions* een artikel met de titel *The origins of the runes*. Op een hele elegante manier verklaart hij de verschillen tussen de runen en het Latijnse alfabet. Williams laat de relatie tussen klank en vorm los. Hij verklaart op een andere manier de verschillen tussen sommige runen en Latijnse letters; hij kijkt alleen naar de vorm. Letterlijk zegt hij: "shape alone determines the formal origins of the runes".

²⁰ NB. Er worden wel runen met ronde lijnen aangetroffen op metalen en stenen voorwerpen. Deze worden echter beschouwd als secundaire vormen.

In de onderstaande tabel wordt de vorm van de runentekens met de vorm van de Latijnse hoofdletters vergeleken. Daarbij houd ik in het achterhoofd dat de runenritsers de regels uit de vorige paragraaf in acht nam (o.a. geen gebogen lijnen en horizontale lijnen).

Er is een treffende overeenkomst tussen de vorm van de runen en de Latijnse hoofdletters (op één runeteken na, de \mathfrak{K} rune). Williams noemt dit het runische oer-alfabet.²¹ In zijn artikel "The Origin of the Runes" legt hij uit hoe hij 23 letters uit het Latijnse alfabet vervormt, en één rune toevoegt, en zo het "runenalfabet" produceert. (Williams 1996 216)

										†							†							†	†	†	letters die overbodig waren in het Latijns (overgenomen uit Grieks)
A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	V	X	Y	Z				Latijnse hoofdletters	
\mathfrak{A}	\mathfrak{B}	\mathfrak{C}	\mathfrak{D}	\mathfrak{E}	\mathfrak{F}	\mathfrak{G}	\mathfrak{H}	\mathfrak{I}	\mathfrak{K}	\mathfrak{L}	\mathfrak{M}	\mathfrak{N}	\mathfrak{O}	\mathfrak{P}	\mathfrak{Q}	\mathfrak{R}	\mathfrak{S}	\mathfrak{T}	\mathfrak{V}	\mathfrak{X}	\mathfrak{Y}	\mathfrak{Z}	\mathfrak{K}			runen in vorm gelijk aan Latijnse hoofdletters	
a	b	k	th	e	f	j	h	i	p	l	m	n	ng	w	o	r	s	t	u	g	z	ï	d			de werkelijke klank van bovenstaande rune	
			*			*							*	*										*	*	runeklank die nieuw is; komt niet in de Latijnse taal voor	

Dit runische oer-alfabet komt dus in vorm overeen met de Latijnse hoofdletters. Echter, één derde van de klankwaarden van de runen, komt niet overeen met die van de Latijnse letters! Op een of andere manier zijn de klankwaarden van een deel van de runetekens verwisseld.²²

Een verklaring van deze 'verwisseling' kan liggen in het feit dat de Germaanse taal zes andere klanken had dan de Latijnse taal, te weten: W; NG; J; Ï; Z en de TH (in de tabel aangegeven door *). Voor deze nieuwe Germaanse klanken moeten dus nieuwe tekens verzonden worden, of Latijnse letters zullen een andere klank moeten krijgen. Daarnaast was bijvoorbeeld de Latijnse letter "Q" overbodig in het Germaans. Deze letter was dus vrij te gebruiken voor een andere klank.

Opvallend is dat de Latijnse letters (K; Q; X; Y; Z) die niet in de Latijnse taal gebruikt werden ook door de runenbedenker verwisseld werden (aangegeven in de tabel door †). De K; Q; X; Y en Z waren door de Romeinen uit het Griekse alfabet overgenomen, en werden door de Romeinen gebruikt als ze in het Grieks schreven. (Williams 1996 216)

²¹ NB. Ik heb de e en de m omgedraaid en de "D" rune aangepast, ten opzichte van Williams.

²² De "C" werd door de Romeinen als "k" uitgesproken; de "V" werd in het Romeins zowel voor de "v" gebruikt als voor de "u".

NB. Volgens mij zijn de en de rune beide afgeleid van de Latijnse "D". De rune heeft zich ontwikkeld uit vroege vormen van de "D". Het vroege runeteken ontwikkelde zich in om uiteindelijk de rune te worden. (Morris 1988 153). Deze verandering is te verklaren, doordat het laatste teken het snelst/makkelijkst in hout te kerven is.

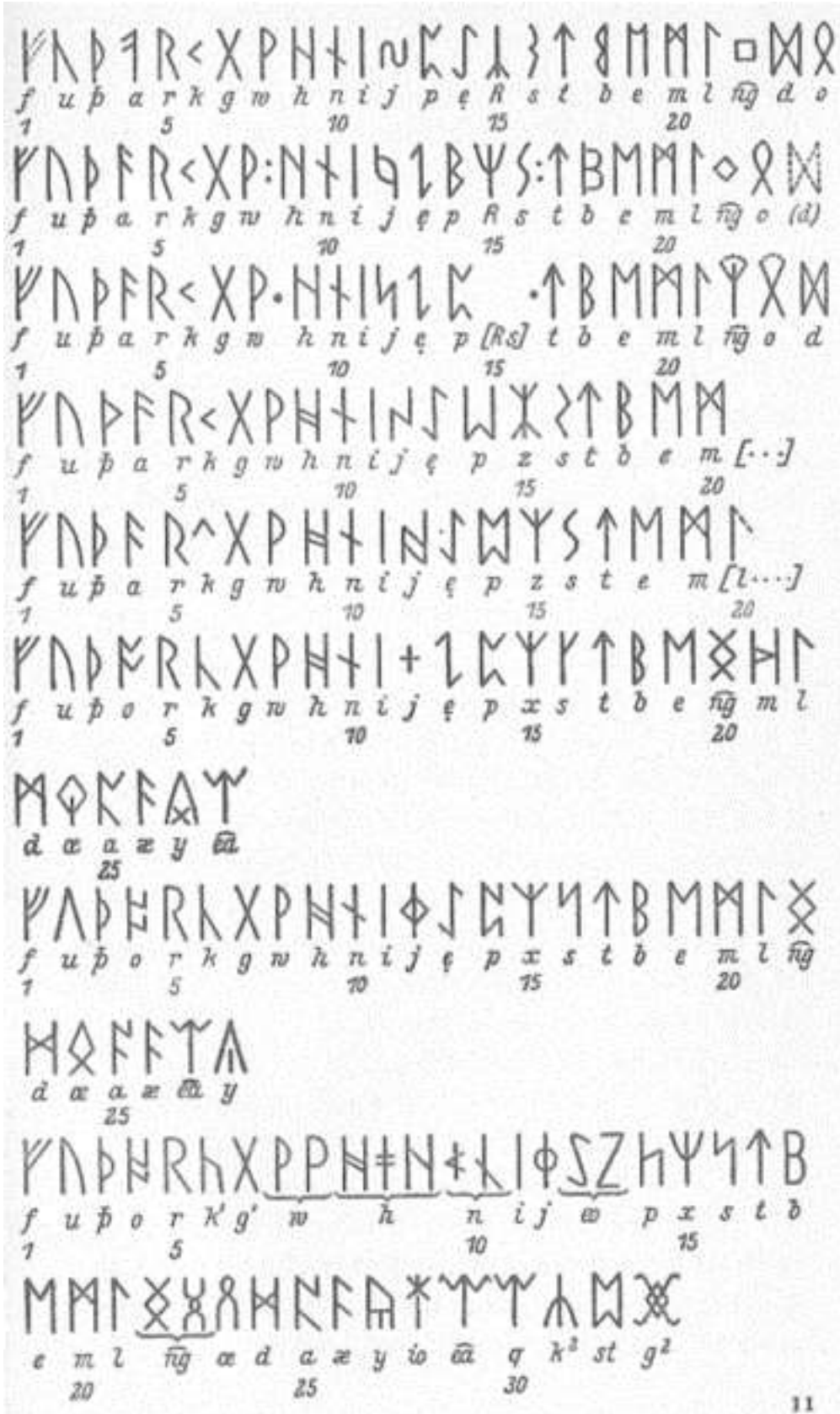
Vreemde volgorde van het futhark en de begripwaarden

Uit de bovenstaande paragraaf valt op te maken dat alle runen af te leiden zijn uit het Latijnse alfabet. De vormverschillen zijn logisch te verklaren door het verschil in schrijfmateriaal. De Romeinen gebruikten papier, en de Germanen gebruikten hout.²³ Waarom komen dan niet alle runetekens en Latijnse letters die in vorm en klank overeen kunnen komen, ook daadwerkelijk overeen? En waarom is de volgorde van de runenrij anders dan die van het Latijnse alfabet (waarom is er een FUTHARK in plaats van ABC)?

De volgorde van de runen die volledig afwijkt van het alfabet is nog niet afdoende verklaard.

Op de volgende bladzijde is een overzicht te zien van Futhark-inscripties. (Reichardt 1936 11) De volgorde van de futhark-inscripties zijn van oud naar jonger, en laten een ontwikkeling van de runetekens zien.

²³ Hieruit volgt dat de stelling als zouden de runen af te leiden zijn uit "oer-Germaanse" petroglyfen, of andere symbolen, die bijvoorbeeld op urnen gekrast zijn, niet geloofwaardig is.

Achtereenvolgend:

- Steen van Kylver (Gotland ~ 400-450)
- Bracteaat van Vadstena (Zweden ~ 450-550)
- Bracteaat van Grumpan (Zweden ~ 450-550)
- Spang van Charnay (Frankrijk ~550-600)

- Kolom van Breza (Bosnië ~550)
- Zwaard uit de Theems (Engeland 8e eeuw)
- Salzburg/Wener manuscript (10e eeuw)
- Manuscript Codex Cottonianus Otho B 10

De oplossing voor het vraagstuk van de vreemde volgorde van de runentekens is wellicht te vinden in het feit dat iedere rune naast een klankwaarde ook nog een begripswaarde had. (F = fehu, N = uruz etc.)

Griekse letters hadden ook een naam (alpha, beta, gamma) die voor de Grieken niets betekende (de letters hadden geen begripswaarde). De Grieken hadden de namen letterlijk van de Feniciërs overgenomen. De Feniciërs kenden wel een begripswaarde voor hun letters: alf = vee, bet = huis, delt = deur.

De Etrusken en de Romeinen namen dit gebruik niet over. Zij noemden hun letters zoals wij dat tegenwoordig ook doen: aa, bee, cee, dee etc.. (Moltke 1976 54)

Ieder runeteken heeft dus een naam (en een begripswaarde). De runennamen zijn bewaard gebleven in middeleeuwse manuscripten. Taalkundigen, waaronder Wolfgang Krause, hebben een groot deel van de oorspronkelijke Germaanse runennamen van rond 200 n.o.j. kunnen reconstrueren. Hieronder volgt een overzicht van de runennamen en hun betekenis.

Letter	Runennaam	Betekenis
f	fehu	vee, bezit
u	uruz	oeros
þ (th)	þurisaz	reus, demon
a	ansuz	ase, godheid
r	raido	wagen
k	kaunan	? fakkel of gezwel
g	gebo	gave
w	wunjo	geluk (of winjo=weide)
h	haglaz	hagel
n	naudiz	nood
i	isaz	ijs
j	jaran	jaar
ï	iwaz	ijf (taxus)
p	perþo	? vruchtboom
z	algiz	eland
s	sowelo	zon
t	tiwaz	Tyr (Germaanse god)
b	berkanan	berk
e	ehwaz	paard
m	mannaz	mens of man
l	laukaz / laguz	look (of laguz = zee)
ng	ingwaz	de god Ing, of man
d	dagaz	dag
o	oþalan	erfbezit

(Krause 1993 28); (Looijenga 2003 7)

Bijna alle runennamen uit het 'Oude Futhark' zijn religieus te verklaren. Bijna, want de eerste en de laatste rune, de fehu- en oþalan-rune, hebben met bezit te maken.

Fehu betekent 'vee'/'bezit' (roerend goed) en othalan betekent 'erfbezit' (onroerend goed). De betekenis van de P-rune -pertho- is niet goed te verklaren.²⁴

Wolfgang Krause deelt de runen in zes 'religieuze'-groepen in:

Religieuze groep	rune
Antropomorfe wezens:	reus; ase; Tyr; man en Ing.
Theriomorfe wezens:	oeros; eland en paard
Cultische planten:	taxus; berk en look
Weersverschijnselen:	hagel; ijs; (goede) jaar; zon; dag
Schade brengende, ongrijpbare machten:	zweer; noodlot
Overige met de cultus samenhangende verschijningen:	rit/wagen; gift; verrukking

(Krause 1993 30)

Ik ga ervan uit dat de runenrij bedacht is met een religieus/magische bedoeling (zie ook de volgende paragrafen). Door deze specifiek religieus/magische intentie was er geen reden om de alfabetha volgorde aan te houden.

Belangrijk was dat de nieuwe runetekens en de volgorde ervan onthouden moesten worden. Om het doorgeven van de kennis van het runenschrift makkelijker te maken:

1. kwam de beginklank van de runennaam overeen met de klank die de rune vertegenwoordigde;
2. werd de runennamen in de religieuze sfeer gekozen;
3. en werd er waarschijnlijk een "runenlied" gemaakt, waarin de volgorde van het futhark voorkwam.

In een Latijns handschrift uit de 9e eeuw, Abecedarium Nordmannicum, is zo'n runenvers opgetekend. Het is geschreven in Oud Laagduits. De runen zijn het Deense Viking Futhark van 16 runen; en het is het oudste runenlied dat overgeleverd is.

(feu) forman; (ur) after; (thuris) thritten stabu; (os) is themo oboro; (rat) endos uuritan; (chaon) thanne clivot. (hagal) (naut) habet, (is), (ar), endi (sol). (tiu), (brica) endi (man) midi, (lago) the leohto; (yr) al bihabet.	feu [wealth] first ur [aurochs] after; thuris [giant] the third letter; os [pagan god] is following it; rat [riding] write at the end; chaon [ulcer] cleaves next. hagal [hail] has naut [need], is [ice], ar [harvest], and sol [sun]; tiu [Tiw], brica [birch] and man [man] in the middle, lago [water] the clear; yr [yew] concludes the whole	Feu als eerste Ur daarna, Thuris als derde staaf, Os volgt het, Rat aan het eind geschreven. Chaon kleeft eraan, Hagal heeft Naut, Is, Ar en Sol. Tiu, Brica en Man in het midden Lagu het heldere, Yr sluit alles af.
--	---	---

(Derolez 1954 78)

²⁴ Naast de karakteristieke volgorde werd de runenrij ook nog in drie groepen van acht runen (zogenaamde ættir) verdeeld. Uit IJsland zijn de namen van de drie ættir overgeleverd: Freys-æt, Hagals-æt en Tys-æt. (de familie van Freyr, Hagal en Tyr)

De meningen over welke Germaanse stam de runen bedacht

Hieronder volgt een korte opsomming van de ideeën die onderzoekers hebben over welke Germaanse stam het Futhark bedacht zou kunnen hebben.

Ontlening van het Griekse Alfabet

1. In de Bronstijd beleefde Denemarken een culturele bloeiperiode. Het barnsteen, dat veel aan de kusten van de Oostzee gevonden werd, was een geliefd product bij de Mediterrane volken.
Van de Grieken is bekend dat ze in de late Bronstijd tijd verre handelsreizen overzee maakten. Pytheas van Massalia (~380 t/m ~310 v.o.j.) een Griekse koopman, geograaf en ontdekkingsreiziger voer tussen 330 en 320 v.o.j. langs de Nooroeuropese kusten, en deed daarvan verslag. In zijn verloren gegane werk "Over de oceaan" staat een beschrijving die erop wijst dat hij ook om Jutland voer. (Rives 2002 38)
Volgens Pytheas kwam het amber van een stam die de 'Guiones' heten, en die aan een reusachtig estuarium woonden. Deze naam kan waarschijnlijk gelijkgesteld worden aan de Inguiones (behorende tot de god *Ingwaz).

Griekse kooplieden kunnen in de 4e eeuw v.o.j. het Griekse alfabet in het hoge noorden geïntroduceerd hebben, waarna dit als voorbeeld gediend heeft voor de Inguiones bij het ontwikkelen van het futhark. (Morris 1988)

2. De Bastarnen zijn de eerste Germaanse stam die in contact kwamen met de Grieken en Romeinen. Ze worden in de Germania van Tacitus genoemd. Zij kwamen misschien uit Zweden.
Rond 230 v.o.j. hebben de Bastarnen zich gevestigd aan de kust van de Zwarte Zee. (Rives 2002 323)
Tussen 240 en 200 v.o.j. kwamen de Skiren, een stam die zijn oorsprong in Masurenland (Noord Polen) had, in conflict met de Grieken.

Zowel de Bastarnen als de Skiren kunnen in de eerste helft van de derde eeuw v.o.j. het Griekse alfabet als voorbeeld gebruikt hebben bij de ontwikkeling van het futhark, en vervolgens mee terug genomen hebben naar hun voorouderlijke woonplaats in het hoge noorden.

Ontlening aan het Etruskische of Noorditalische alfabet

1. In aanmerking komen de Kimberen en Teutonen die in de tweede eeuw voor onze jaartelling tijdens hun grote trek door Europa in aanraking kwamen met de Noordetruskische cultuur.
Tussen 113 en 101 v.o.j. kwamen de Kimberen en Teutonen meerdere malen in conflict met de Romeinen. Beide volken kwamen uit Jutland.
2. Volgens Tineke Looijenga moeten de eerste runenmakers gezocht worden in de buurt van een andere schriftcultuur. Zij wijst naar de limes (de grens van

Romeinse rijk en de vrije Germanen) en dan specifiek het gebied in het Rijnland waar de Ubiërs woonden.

Ze komt tot deze conclusie, doordat er op veel van het oudste 'Scandinavische' runenmateriaal West-Germaanse persoonsnamen voorkomen. Deze persoonsnamen blijken bovendien afgeleid te zijn van stamnamen van Germanen die langs de Rijn woonden. (wagnijo □ Vangiones; nithijo □ Nidenses; harja → Harii)

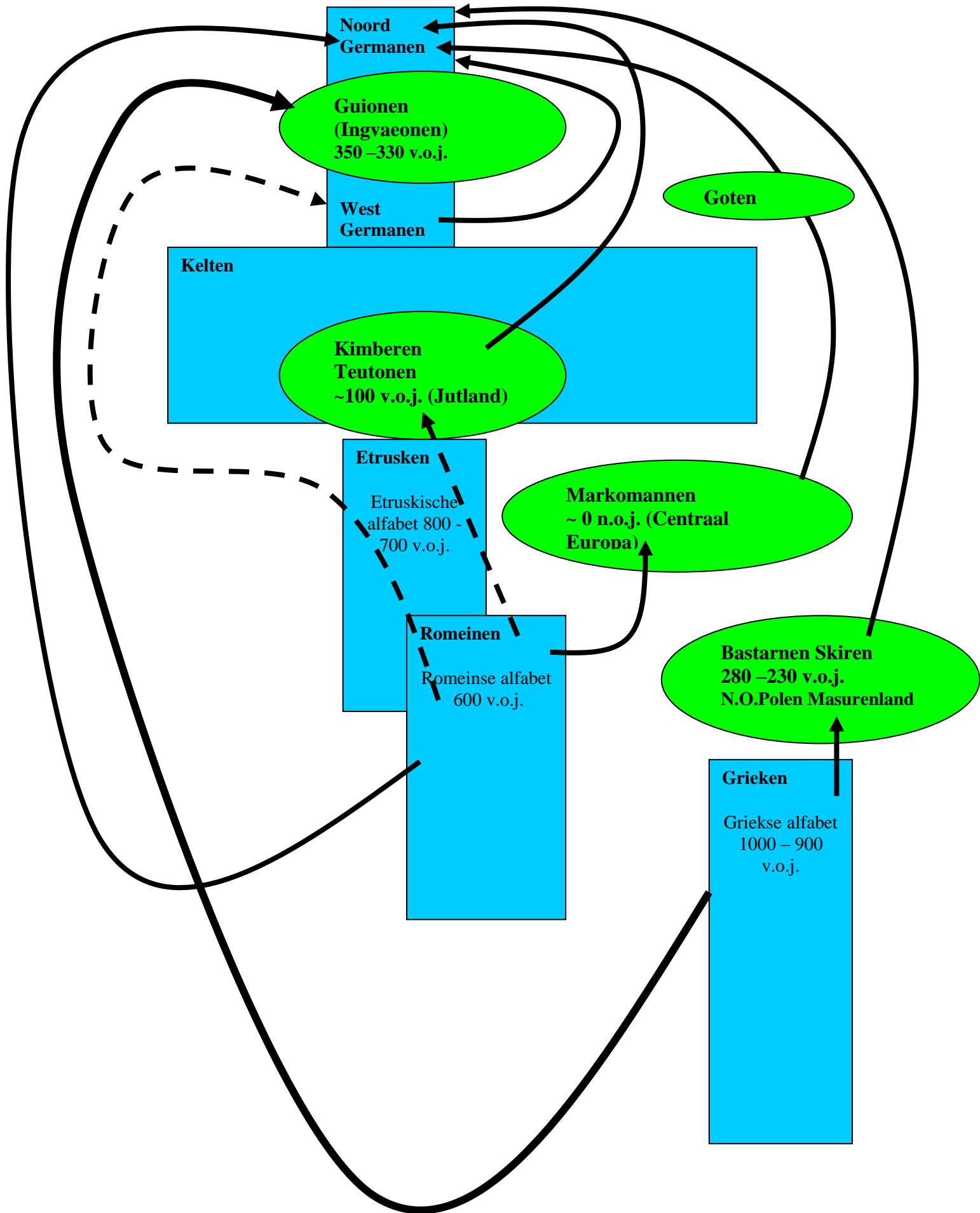
De runen zijn volgens haar overgenomen van een Noord-Italiësch (Etruskisch) alfabet en in loop van de eerste eeuw n.o.j. in het Rijngebied ontwikkeld. Het Etruskische voorbeeldschrift kan geïntroduceerd zijn door Noorditaliaanse soldaten die in het Rijnland gebied woonden, of door Germaanse soldaten die in Romeinse dienst waren.

De bestaande wapenhandel tussen de Rijnstreek en het Scandinavische gebied, heeft ervoor gezorgd dat de oudste runenobjecten in het noorden terecht kwamen. (Looijenga 2003 100)

Ontlening aan het Latijnse hoofdletteralfabet uit de Keizertijd

1. In aanmerking komen de Markomannen ten tijde van koning Marbod in de 1e eeuw n.o.j.. In Bohemen hadden zij een groot rijk. Vanuit Bohemen zouden de runen zich via Goten over Oost-Europa naar Scandinavië kunnen hebben verspreiden. Of via de Rijn stroom afwaarts over West-Europa naar Scandinavië. (Krause 1993 44) (Düwel 1983 94)
2. De grote hoeveelheid runenvondsten uit de vroegste periode in het gebied Sealand en Skåne (Zweden) zijn volgens Moltke het bewijs dat de runen in Denemarken bedacht zijn.
De Denen zijn altijd onafhankelijk van Rome geweest. En er waren veel handelscontacten tussen de Denen en de Romeinen in de limes langs de Rijn. De inspiratie voor de runenrij moet in het Rijngebied gezocht worden. (Moltke 1976 65)

Weergave van een aantal wetenschappelijke theorieën over het ontstaan en de verspreiding van het Futhark.

De bedenkers van het futhark en de noodzaak van het runenschrift

Sommige onderzoekers menen dat de bedenkers van de runentekens Germaanse kooplieden geweest zijn (Erik Moltke). Anderen denken aan Germaanse soldaten die in Romeinse krijgsdienst in aanraking kwamen met het Latijnse alfabet.

Moltke meent dat de runen een puur praktische uitvinding waren, die alleen voor communicatieve doeleinden gebruikt werden. Hij verwijst daarbij naar de 500 runeninscripties die in Bergen (Noorwegen) in 1955 gedaan werden. Deze inscripties uit de late middeleeuwen bestaan uit briefjes, afrekeningen, versjes, eigendomsinscripties etc. Mededelingen uit het dagelijks leven dus. Volgens Moltke moeten deze "praktische" inscripties, uit een periode van rond de jaartelling, nog gevonden worden. (Moltke 1976 69)

Anderen zoals Wolfgang Krause en Anders Baeksted gaan ervan uit dat runeninscripties vooral een magisch karakter hebben. Zij wijzen erop dat het grootste deel van de oudste runenvondsten een niet praktische noodzaak hadden. De inhoud van de inscripties bestaat uit: "futharks, poëtische namen voor wapens, magische woorden en formules, persoonsnamen en onverklaarbare of onleesbare inscripties". (Odenstedt 1990 171)

Tegenwoordig gaan runenonderzoekers er van uit dat beide functies elkaar niet hoeven uit te sluiten. Runen zijn dus zowel een communicatiemiddel tussen mensen onderling, als tussen mensen en 'hogere machten'. (Heizmann 2003 396)

Ook de grootste oud-germanist die Nederland gekend heeft, Jan de Vries, is overtuigd van het gebruik van runen bij magische praktijken. (Vries 1956 307).

Veel wijst erop dat de runen rond het begin van onze jaartelling overgenomen zijn van een alfabet uit het Middellandse zeegebied. De volken in het Middellandse zeegebied kenden ook een traditie waarbij letters voor magische praktijken gebruikt werden. Het ligt voor de hand dat de Germanen naast lettertekens ook de magische traditie overnamen die verbonden was aan het alfabet.

Het gebruik van runen voor magische doeleinden wordt niet alleen op meerdere plaatsen in de Oudnoordse literatuur beschreven, maar ook in runeninscripties uit de periode van het "oude futhark". Er zijn duidelijke aanwijzingen voor het gebruik van runen in de magische en religieuze sfeer.

Zo zijn er zijn negen inscripties gevonden waarin het oernoordse woord *erilaz* (*irilaz*) staat. Dit woord duidt volgens Wolfgang Krause en een heel aantal andere onderzoekers, de stand der runenmeesters aan.²⁵

²⁵ Zoals hierboven vermeld, is *erilaz* volgens Wolfgang Krause een benaming voor de *stand* der runenmeesters (*erilaz* of *irilaz*). *Erilaz* is etymologisch verwant aan het woord *jarl* (*earl* in het Engels, *eorl* in het Oudengels, **erlaz* in het Oergermaans). *Erilaz* is, volgens Krause geen benaming voor de stam bij ons bekend als de *Herulen*. (Krause, 1993 60) Deze mening wordt niet gedeeld door andere runologen. (Düwel 1983 12)

Bij deze aanduiding erilaz staan soms ook magisch/religieuze bijnamen die bij deze stand horen. (Krause, 1993 60)

- Op een speerschacht gevonden in Kragehul (Funen, Denemarken) van ~ 500-550 n.o.j. staat onder andere de tekst "ek erilaz asugisalas". Dit betekent zoveel als 'ik erilaz nakomeling van de asen'.
- Op een botje gevonden in Lindholm (Skåne, Denemarken) staat "ek erilaz sa wilagaz" 'ik de runenmeester, wordt listig genoemd'.(Looijenga 2003 166)
- Op de Rosseland steen uit het zuidwesten van Noorwegen staat: "ek wagigaz irilaz agilamundo" 'Ik Wagigaz [de actieve], de erilaz van Agilamundon [lemmet beschermer]'

De onderzoekster Ingrid Sanness Johnsen zegt in 1969 het volgende over de betekenis van het woord erilaz op de Rosseland steen (Heizmann 2003 10):

"Ik wil er alleen maar op wijzen dat de Rosseland inscriptie niet aan duidelijkheid overlaat, dat het woord een titel is en niet een naam. De functie van eril is die van runenmeester, runenmagiër, hij was een beambte op een sacraal niveau. Hij heeft een hoge sociale positie, maar staat niet helemaal aan de top. Boven hem bevindt zich een nog hogere seculiere en / of sacrale beambte. De laatste wordt benoemd op de inscripties van Kragehul, Veblungsnes en Rosseland."

Inscripties waarop de runenritsers zich met een andere, met de magische kunsten verwante naam, aanduiden zijn (Vries 1956 308):

- "owlþuþewaz" (oW(u)lþuþewaz) op een bronzen zwaardbeugel van ~ 200 n.o.j. uit Thorsberg in Sleeswijk-Holstein (Duitsland). Deze naam kan in twee delen ontleed worden: oWulþu- 'Ullr' en -þewaz 'dienaar'. Dit zou dus betekenen "dienaar van de god Ull".²⁶
- "ek unwodiz" 'ik onwoedende' op de spang van Gårdlösa (Schonen)
- "ek gudija unbandiz" 'ik de Gode (priester), onttover' Nordhulgo Noorwegen
- "farauisa" 'het gevaarlijke wetende' op de bracteaat van Seeland.

Magie gerelateerde woorden die meerdere malen in runeninscripties gebruikt werden zijn:

²⁶ Tineke Looijenga gaat echter uit van een persoonsnaam *Wolþuþewaz* (Looijenga 2003 259)

alu	→	bier (ale in het Engels)
auja	→	heil; veel geluk
laþu	→	uitnodiging; oproeping
laukaz	→	look; prei
lina	→	linnen

De laatste twee woorden, lina en laukaz, worden ook genoemd in een magisch aandoende strofe uit de Olafs-saga die over de Volsi-cultus handelt (Olafssaga in Helga): "gesterkt ben jij, Volsi, en opgeheven, met vlas (lini) gesterkt en look (laukum) gesteund; moge Mornir dit offer aannemen".

Deze strofe, uitgesproken door een boerin, gaat over de verering van een een paardenlul. Het woord "volsi" wordt gewoonlijk vertaald als de lul van een man. (Vries 1957 206)

Conclusie:

Ik vind de stelling dat de oudere runeninscripties vooral een magisch karakter hebben geloofwaardig. Tenzij er nieuwe vondsten gedaan worden met veel "praktische" inscripties (bv. een commerciële brief), moeten we er vanuit gaan dat de inscripties die niet gevonden zijn, wat inhoud betreft, lijken op de gevonden runeninscripties.

Bovendien vermelden antieke en vroegmiddeleeuwse schrijvers zoals Tacitus en Hrabanus Maurus dat de runen in de magische sfeer gebruikt werden.

Ten derde hadden de Germaanse stammen een sterke orale traditie. Er was geen noodzaak om langere teksten, zoals heldenliederen, op schrift te stellen. Deze lange verzen werden uit het geheugen voorgedragen.²⁷

Ten vierde zijn de runennamen magisch/religieus te duiden. Zie ook de vorige paragraaf over runennamen.

Ten vijfde wijst de vorm van de runen erop dat ze bedacht zijn om op hout ingekrast te worden. Bomen zoals de eik, de ijf (taxus), de es en de appel hadden een sterke religieuze betekenis bij de Germanen (Wodans eik, de wereld es/ijf Yggdrasill, appels van Iduna). Zowel bij Tacitus als bij Venantius Fortunatus wordt beschreven dat Germanen hout van bomen (vruchtbomen, es) gebruikten.

Ten zesde betekent het woord rune²⁸ oorspronkelijk 'geheim' (Gotisch runa "geheim, mysterie"; Oudhoogduits runa, Oudengels rûn "mysterie, geheim"; Oudnoors rúnar "geheim, verborgen overlevering, wijsheid, mysteries"). Het Oudnederlandse

²⁷ De naam van één van deze dichters is bekend: *Bernlef*. Deze Friese dichter/zanger leefde in de tweede helft van de achtste eeuw. Er wordt van Bernlef verteld dat hij de daden van zijn voorouders en hun veldslagen, onder begeleiding van een harp, voordroeg. Zijn verhalen hadden een heidense levensbeschouwing en gingen over de roemrijke daden van het Friese koningsgeslacht.

²⁸ Runenteksten met het woord 'rune' stammen al uit de vierde eeuw. (Zo zijn er de steen van Noleby (7e eeuw): runo fahi raginaku(n)do en de steen van Einang in Noorwegen (350-400 n.o.j.): ek GodagastiR runo faihido. (Krause 1993 80)

werkwoord runon en het Middelnederlandse runen betekende 'fluisteren' of een 'geheime bespreking houden'. (Philippa 1994 118)

Ook het Oudiers kent het woord rûn "geheim", hetgeen wijst op het ontstaan van het woord in een Keltisch-Germaanse cultuurgemeenschap.

In meerdere talen komt ook een werkwoordsvorm van rune voor. In het Nieuwhoogduits kennen we raunen 'fluisteren'. Het woord ruinen betekent zoveel als 'mompelen, pruttelen'.

Volgens Tacitus wierpen de Germanen met tekens besneden staafjes om het lot te voorspellen. In het Grieks bestaat het woord ereunaô dat 'uitvorsen' betekent. Uit deze twee feiten valt af te leiden dat het woord rûna betrekking heeft op 'het uitvorsen van een goddelijke raadsbesluiten of van het noodlot'.(Vries 1964 184)

Een rune werd dus gezien als een geheim/magisch teken. Uit de betekenis van het woord rûna (geheim) kan afgeleid worden dat de runen juist gebruikt werden voor het optekenen van toverspreuken.²⁹

Als de runen nauwelijks praktische toepassing hadden (op bezitsaanduiding na), wat zou dan de reden kunnen zijn voor het uitvinden van het futhark?

Bij de mens wordt een daad voorafgegaan door de gedachte aan het uitvoeren van die daad. Als een individu wil dat een ander individu een bepaalde daad doet dan moet hij zijn gedachte zien over te dragen op de ander. Dit kan door die persoon toe te spreken, of met behulp van lichaamsgebaren iets duidelijk maken, of door getekende symbolen iets duidelijk maken.

Tussen de gedachte en de daad zitten dus nog "het woord", "het lichaamsgebaar" en "het schrift". Daarbij zijn het woord en het gebaar snel vergankelijk, en het schrift is van blijvender betekenis. Het schrift heeft daardoor meer "kracht" dan het woord of het gebaar. Het kan een boodschap overdragen ook als de boodschapper afwezig is. Door deze krachtige manier van gedachten overdragen, is het zeer geschikt om boodschappen in de religieuze sfeer over te dragen.

Misschien zijn de runen bedacht om op "krachtigere" wijze boodschappen te vermiddelen aan goden, overleden voorouders of onpersoonlijke machten die het leven van mensen beïnvloeden. Tegenwoordig zien we dit gebruik nog bij de klaagmuur waar mensen een briefje met een wens achterlaten.

²⁹ De runenmeesters noemden de runen vaak een staf. Daarbij onderscheidden ze een runstaf 'runeteken' en een bokstaf 'Latijnse letter'. Het woord 'bokstaf' komt terug in het Nederlandse woord boekstaven. Dat is afgeleid van het verloren gegane woord boekstaaf; dit betekent letterlijk beukenstaafje. Het woord 'staf' slaat op stand van de runetekens; die hoofdzakelijk uit rechte verticale lijnen (staafjes) bestaan.

In de Edda, Hávamál, staat ook een strofe over het verband tussen het woord en de daad:

Ik begon te wassen
en wijs te worden,
te groeien en goed te gedijen,
woord mij van woord
voerde tot woord,
werk mij van werk
voerde tot werk.

(Het Lied van de Hoge; Edda, Jan de Vries 1952; strofe 131)

Deze strofe volgt op die waarin verteld wordt hoe Odin, na aan de "windige boom" gehangen te hebben, de runenwijsheid verwerft. Jan de Vries zegt het volgende over deze strofe: "*Wij zien het alweer: Woord en Daad liggen voor de Germaanse gedachte in elkaars onmiddellijke nabijheid: het Woord is de aangeduide, maar niet volvoerde Daad, terwijl de Daad het tot werkelijkheid geworden Woord is. In het midden van deze zinvolle betrekking tussen Woord en Daad staat de rune;.....*".

De meeste onderzoekers zijn van mening dat er bij de Germanen een sacraal koningschap bestond. Een koning had niet alleen profane taken, maar tevens een priesterachtige rol ten behoeve van het welzijn van zijn volk.

De criteria voor het voldoen aan een sacraal koningschap zijn: het koningsheil, de functie van de koning in de cultus, en de goddelijke afstamming van de koning. De betekenis van de koning in de cultus wordt al bij Tacitus (Germania 10) vermeld. Het gaat dan om het doen van voorspellingen. (Simek 1995 349) Voor een Germaanse koning/priester moet een eigen alfabet bijzondere voordelen gehad hebben bij het vervullen van zijn magisch/religieuze taken.

Jan de Vries zegt er -met zoveel woorden- het volgende over: "een vaardigheid, zoals het schrijven en lezen van runen, die slechts bij een kleine elite bekend is en uitgeoefend wordt, is alleen om die reden voor het gewone volk al een onderwerp van ontzag." (Vries 1956 308)

Het futhark is waarschijnlijk bedacht door één persoon, of een kleine groep mensen. Dit valt af te leiden uit het feit er een eenduidige set regels opgesteld werd om de runen uit het Latijnse alfabet af te leiden (zie de paragraaf Vormverklaring en vormregels). Daarnaast is er een grote mate van eenvormigheid in de volgorde van de runen in het futhark bij de verschillende Germaanse stammen.

Het is uit de alfabetgeschiedenis bekend dat het alfabet een spiegel van de maatschappij is. Als en binnen een staat veel onafhankelijke regio's zijn, die elk veel macht hebben, dan zijn er veel alfabetvarianten. Als er één sterke centrale staatsmacht is dan is er één gestandaardiseerd alfabet.

Het niet centralistisch geregeerde Etruskische volk kende een heel aantal alfabetvarianten, evenals de Grieken met hun vele kleinere onafhankelijke koninkrijkes in Griekenland. Het centralistische Romeinse Keizerrijk had een gestandaardiseerd alfabet. (Moltke 1976 45)

Uit het feit dat de Germanen een redelijk gestandaardiseerd futhark hadden kan afgeleid worden, dat er een sterke centrale macht geweest moet zijn die het futhark ontwikkelde en doorgaf aan andere Germaanse stammen.

Conclusies

Als we de bevindingen uit dit artikel nog eens op een rij zetten, kunnen we dan afleiden wie de runen bedacht hebben?

Geen eigen uitvinding

Voor het ontstaan van een “alfabetschrift” is een evolutie noodzakelijk van een symboolschrift (bv. hiërogliefen) naar een letterschrift. Er zijn in Noordwest Europa geen bewijzen gevonden dat deze ontwikkeling van symboolschrift naar letterschrift daadwerkelijk plaats gevonden heeft.

Welk voorbeeldalfabet

Als de Griekse, Latijnse en Etruskische alfabetten vergeleken worden met het futhark dan vallen onmiddellijk de grote overeenkomsten op. De meerderheid van de runen komen in vorm en klank overeen met letters uit de drie alfabetten. Daarnaast zijn er een heel aantal runen die in vorm overeenkomen.

Het Latijnse alfabet komt nog het meest overeen. De vormverschillen zijn logisch te verklaren door het verschil in schrijfmateriaal. De Romeinen gebruikten papier, en de Germanen gebruikten hout.

De oudste runenvondsten

De oudste runenvondsten zijn niet, zoals men zou verwachten, in de buurt van Griekse of Romeinse cultuurcentra gevonden, echter in Noord Europa.

Uit de ouderdom van de verschillende runenvondsten zou men af kunnen leiden, dat de runen ontstaan zijn in Scandinavië, en vanaf de 2e helft van de derde eeuw met de Germaanse volksverhuizers in West- en Oost-Europa terecht kwamen.

Vondstloze periode

Als we een 'vondstloze' periode van zo'n 200 jaar aanhouden, dan kunnen de runen op zijn vroegst 40 jaar voor onze jaartelling bedacht zijn.

Magisch gebruik

Een groot deel van de oudste runenvondsten waren niet voor praktisch gebruik. De inhoud bestaat uit: futharks, poëtische namen voor wapens, magische woorden en formules, persoonsnamen en onverklaarbare of onleesbare inscripties.

Volgens de Edda hebben runen een goddelijke oorsprong en een magische- en religieuze toepassing.

Volgens middeleeuwse manuscripten, zoals die van de aartsbisschop van Mainz Hrabanus Maurus, worden runen in de magisch/religieuze sfeer gebruikt.

Afwijkende volgorde: magie en memorie

De volgorde van de runen wijkt volledig af van de volgorde van het alfabet.

Ik ga ervan uit dat de runenrij bedacht is met een religieus/magische bedoeling. Door deze specifiek religieus/magische intentie was er geen reden om de alfabetha volgorde aan te houden.

Om het doorgeven van de kennis van het runenschrift makkelijker te maken:

1. kwam de beginklank van de runennaam overeen met de klank die de rune vertegenwoordigde;
2. werd de runennamen in de religieuze sfeer gekozen;
3. en werd er waarschijnlijk een 'runenlied' gemaakt, waarin de volgorde van het futhark voorkwam.

Waarom magisch-schrift

Het schrift heeft meer 'kracht' dan het woord of het gebaar. Het kan een boodschap overdragen als de boodschapper afwezig is. Door deze krachtige manier van gedachten overdragen is het zeer geschikt om boodschappen in de religieuze sfeer over te dragen. Dus boodschappen te vermiddelen aan goden, overleden voorouders of onpersoonlijke machten die het leven van mensen beïnvloeden.

Wie zijn de uitvinders

Het is bekend dat de Germaanse koningen/stamhoofden vaak een dubbele rol hadden; een magisch/religieuze en een juridische. Het zogenaamde sacrale koningschap. Voor een Germaanse koning/priester moet een eigen alfabet bijzondere voordelen gehad hebben bij het vervullen van zijn magisch/religieuze en juridische taken.

Bij de koning moet de extra 'kracht' die het geschreven woord boven het gesproken woord heeft, bij de bemiddeling met een hogere macht, een grote aantrekkingskracht gehad hebben.

Eén bedenker of een kleine groep bedenkers

Het futhark is waarschijnlijk bedacht door één persoon, of een kleine groep mensen. De uniformiteit van het futhark wijst daarop.

Het "gestandaardiseerde" futhark uitgevonden in een sterke gecentraliseerde staat

Het feit ligt er dat de Germanen een redelijk gestandaardiseerd futhark hadden.

Hieruit kan afgeleid worden, dat er een sterke centrale macht geweest moet zijn die het futhark ontwikkelde en doorgaf aan andere Germaanse stammen.

Een runisch koninkrijk?

De stam die in aanmerking komt voor het uitvinden van de runen moet:

- rond de jaartelling bestaan hebben;
- contact hebben gehad met de Romeinen;
- een koning of een elite groep mensen gehad hebben, die het Latijnse schrift kenden;
- een stam met een sterke centrale macht geweest zijn.

Er is één stam die heel goed voldoet aan deze randvoorwaarden: de Markomannen.³⁰

De Markomannen waren een 'Elbe-germaanse' stam, behorend tot de groep der Sueven. Ze leefden in de eerste eeuw n.o.j. in Bohemen (een regio in Tsjechië). Bohemen grensde aan het Romeinse Rijk.

De Germaanse koning Marbod had in 3 v.o.j. in Bohemen een sterke staat naar Romeins voorbeeld opgericht, met 70.000 voetsoldaten en 4000 ruiters. Hij had een machtig stammenverbond gesloten tussen o.a. de Markomannen, de Hermunduren, de Langobarden, de Semnonen en de Vandalen. De regering van Marbod duurde tot 17 n.o.j.. Zijn koninkrijk wordt gezien als de eerste "Germaanse staat".³¹ Marbod was goed bekend met de Romeinse cultuur, doordat hij in het Romeinse leger gediend had. Na het vertrek van Marbod trokken de Markomannen naar Moravië (zie hieronder 'vorstengraf van Mušov') en Slowakije. (Schwarz 1956 163)

Hebben koning Marbod en zijn hofhouding, in de 1e eeuw n.o.j., toen zij een groot centraal geregeerd rijk grenzend aan het Romeinse Rijk hadden, het futhark uitgevonden?³²

Het is archeologisch aangetoond dat het bewind van Marbod een grote invloed had op de economie van de Germaanse stammen in Midden- en Noord-Europa. (Schwarz 1956 165) Ondermeer Romeinse wapens en ruitersporen van het type Mušov worden in een "corridor" van Bohemen, langs de Elbe tot aan Jutland gevonden. (Heizmann 2003 839)

Runeninscripties ontbreken echter in Bohemen en Moravië. De vroegste inscripties worden duizenden kilometers naar het noorden gevonden.

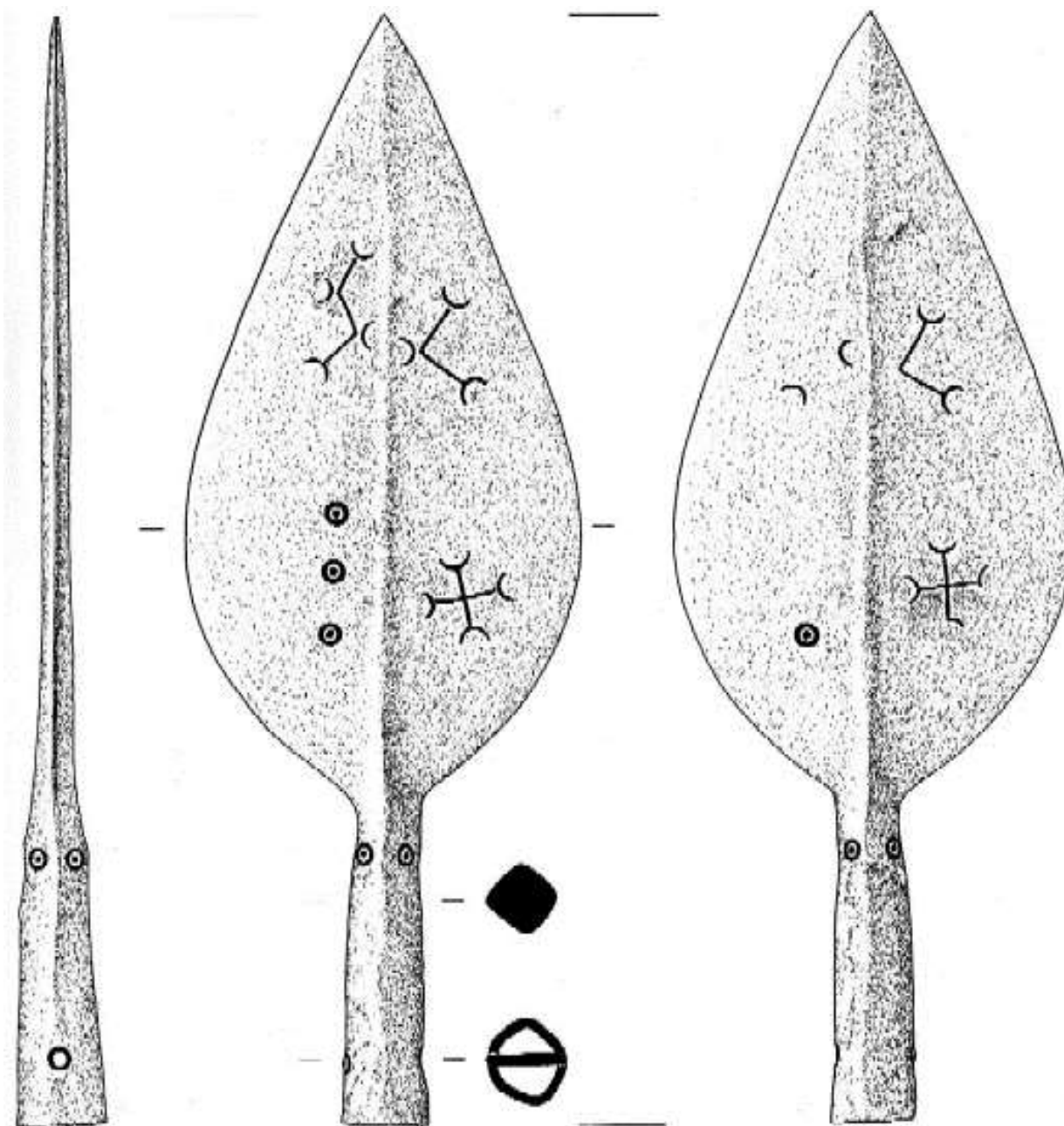
Ik ga er van uit dat runeninscripties in Bohemen nog niet gevonden zijn. Met zo'n klein runencorpus uit de vroegste periode (ongeveer 200 stuks) speelt vondst-toeval een hele grote rol.^{33 34}

³⁰ Marcomanni / Markomannen (= bewoner van een *mark*/grensstreek)

³¹ Volgens Schwarz kan de burcht van Marbod in de buurt van Kolin (Tsjechië) gestaan hebben

³² Hrabanus Maurus noemt in de 9e eeuw de Marcomanni de uitvinders van de runstabas! (zie de paragraaf "Het Runenschrift in de literatuur")

³³ Nb. In Nederland ging men ervan uit dat de Franken in Nederland geen runen maakten. Totdat onlangs de vondsten in Borgharen en Bergakker gedaan werden. Er is nog steeds geen overeenstemming, of er al dan niet een Merovingische runentraditie was.

*Speerpunt met rune-achtige tekens gevonden in Mušov aan de Thaya in Tsjechië
(bron: Droberjar-Peska 1994)*

*Met bijzondere dank aan Dr. K.R. Krierer voor het beschikbaar stellen van het
plaatje.*

In 1988 werd een bijzondere vondst gedaan. In Mušov aan de Thaya in Tsjechië, werd een Germaans koningsgraf van het eind van de tweede eeuw n.o.j. (170/180 n.o.j.) gevonden. Het stamt uit een periode die aangeduid wordt als de "Markomannen-oorlogen". In het graf bevonden zich naast een bronzen vorstenketel ook speerpunten met rune-achtige tekens (zie boven).

³⁴ Misschien speelden de sterke anti-Duitse sentimenten in Tsjechië een rol bij het volledig ontbreken van "Germaanse"-runen in Bohemen. Het is opvallend dat in de omringende landen wel runen gevonden zijn.

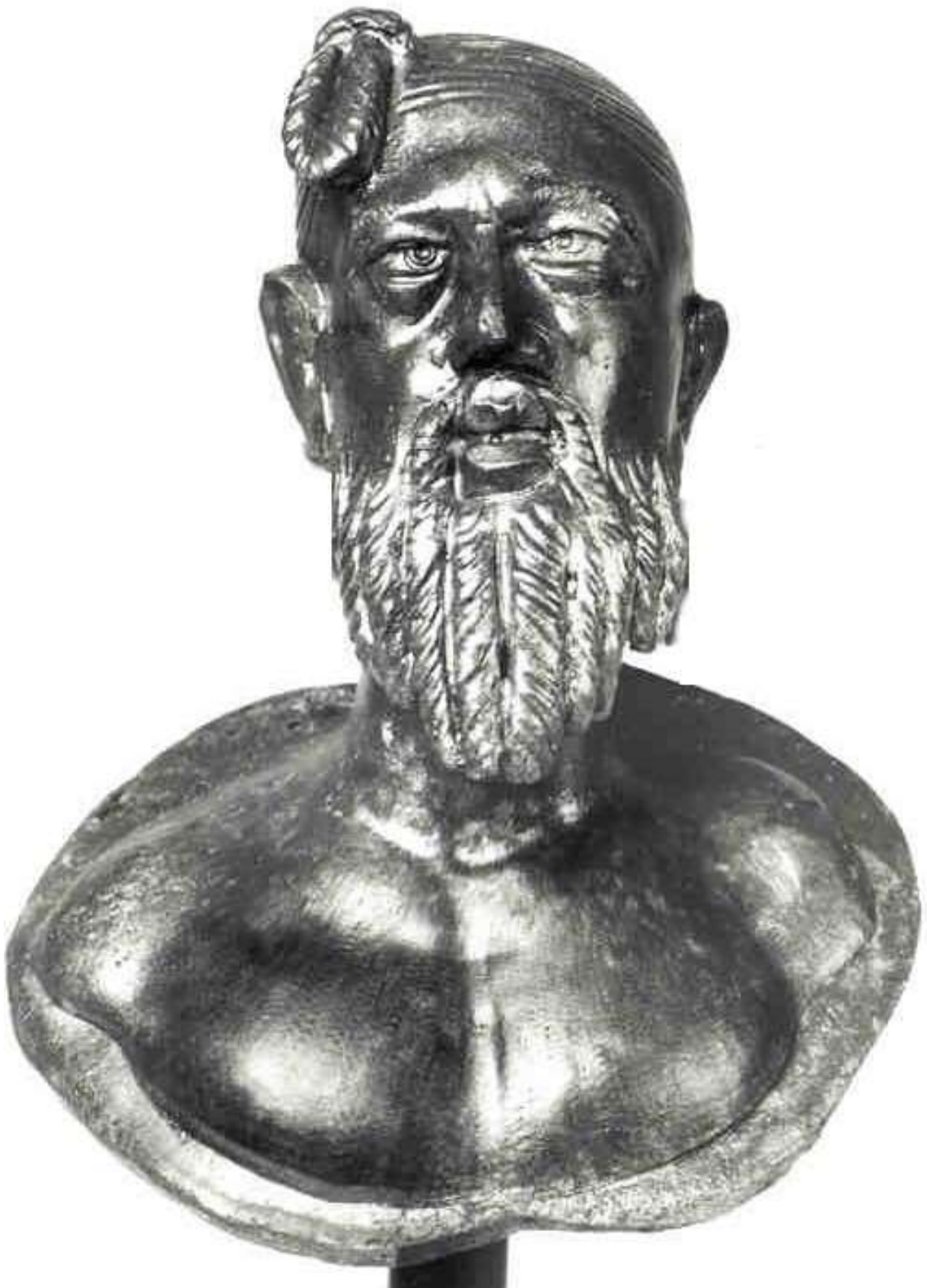
Op zijn internetpagina³⁵ zegt de Oostenrijkse onderzoeker K. Krierer: "Im 'Fürstengrab von Mušov' befanden sich Lanzen spitzen mit buchstabenähnlichen enigmatischen Zeichen, die als eine Frühform von Runen gelten dürfen."

Volgens de Tsjechische archeologen Droberjar en Peska kunnen de tekens tussen de halve maanvormen op het speerblad, te interpreteren zijn als de X de ⚡ en de < rune. (gebo, sowelo, kaunan). (Peška 2003 519) Zou dit 'gebo sokja', "geef strijd" kunnen betekenen?

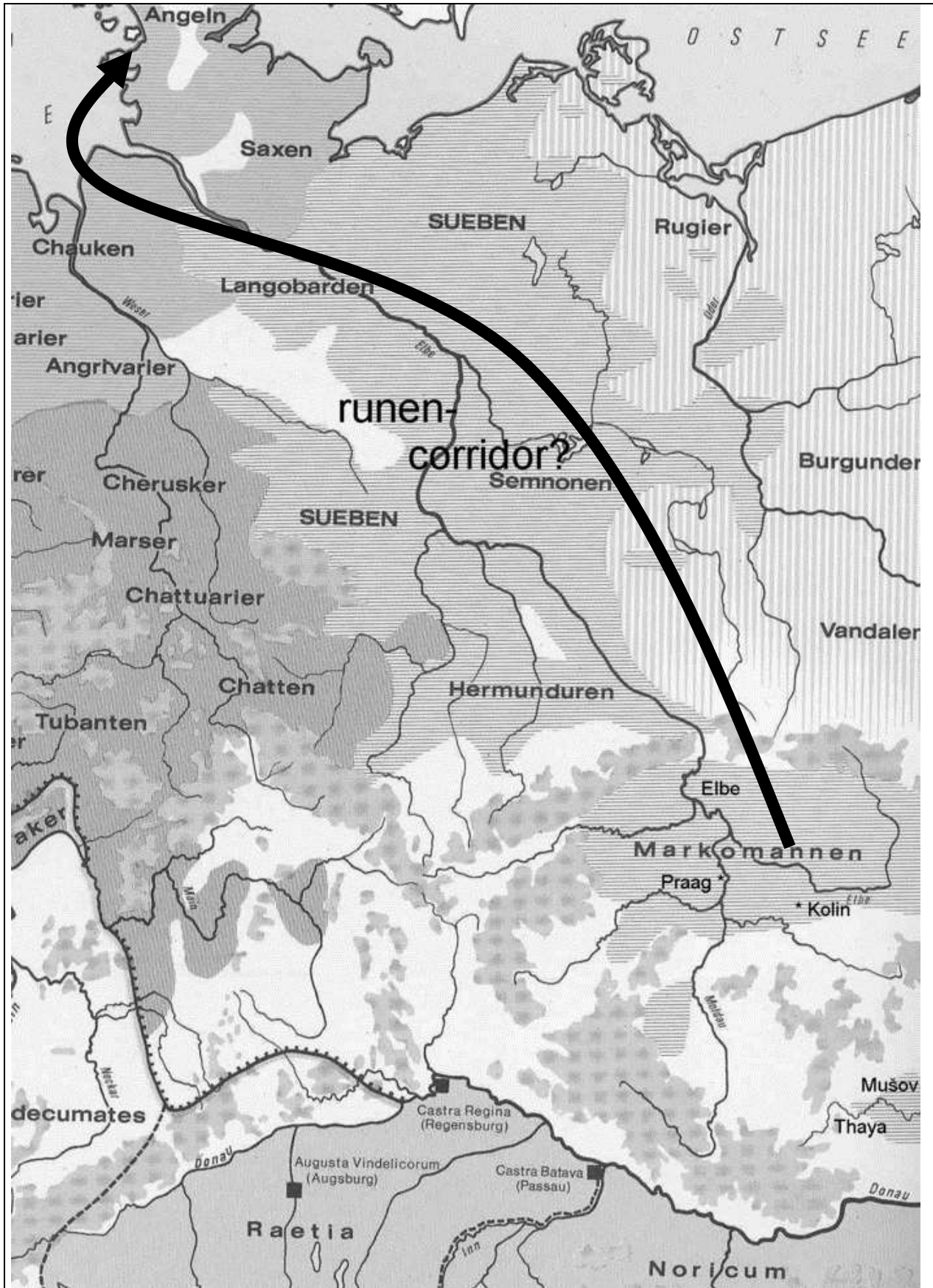

De bronzen vorstenketel uit een Germaans graf van het eind van de tweede eeuw n.o.j. uit Mušov aan de Thaya met vier bijzonder mooi uitgewerkte Germanenbustes met de kenmerkende haardracht de "Suevenknoop". (bron: K.Krierer)

³⁵ <http://homepage.univie.ac.at/Karl.Reinhard.Krierer/>

Is dit het gezicht van één van de eerste runenmeesters?

Als de runen door de Markomannen bedacht zijn, kunnen ze vanuit het rijk van koning Marbod via de Elbe stroomafwaarts over West-Europa naar Scandinavië

verspreid zijn. Op de bovenstaande landkaart is de mogelijke "runencorridor" van Bohemen, langs de Elbe tot aan Jutland aangegeven.

Literatuurlijst:

- Derolez, R., Runica Manuscripta, Brugge, 1954
Düwel, K., Runenkunde, Tübingen, 1983
Heizmann, W., e.a., Runica Germanica Mediaevalia, Berlin, 2003
Krause, W., Runen, Berlin, 1993
Looijenga, T., e.a., Frisian Runes and Neighbouring Traditions, Amsterdam, 1996
Looijenga, T., Runes around the North Sea and on the Continent AD 150-700, 1997
Looijenga, T., Texts and Contexts of the Oldest Runic Inscriptions, Leiden, 2003
Moltke E., Runerne i Danmark og deres oprindelse, 1976 (Engelse vertaling)
Morris, R.L., Runic and Mediterranean Epigraphy, Odense, 1988
Neckel, G., Vom Germanentum, Leipzig, 1944
Odenstedt, B., On the Origin and Early History of the Runic Script, Uppsala, 1990
Philippa, M., e.a., Runen; Een helder alfabet uit duistere tijden, Amsterdam, 1994
Peška J., e.a., Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren, Bonn, 2002
Reichardt, K Runenkunde, Jena, 1936
Rives, J.B., Tacitus Germania, Oxford, 2002
Schwarz, E., Germanische Stammeskunde, Heidelberg, 1956
Simek, R., Lexikon der germanischen Mythologie, Stuttgart, 1995
Vries, de Jan, Edda; Godenliederen, Antwerpen, 1952
Vries, de Jan, Altgermanische Religionsgeschichte, Berlin, band 1, 1956
Vries, de Jan, Altgermanische Religionsgeschichte, Berlin, band 2, 1957
Vries, de Jan, Etymologisch woordenboek, Utrecht, 1964